

Broedvogels van het Ketelmeer en Vossemeer (IJsselmonding) in 2019

Albert de Jong
Symen Deuzeman

Sovon-rapport 2019/59

Broedvogels van het Ketelmeer en Vossemeer (IJsselmonding) in 2019

Albert de Jong en Symen Deuzeman

Sovon-rapport 2019/59
Dit rapport is samengesteld
in opdracht van Staatsbosbeheer

Colofon

© Sovon 2019

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Staatsbosbeheer

Illustratie omslag: Albert de Jong

Wijze van citeren: de Jong A. & Deuzeman S. 2019. Broedvogels van het Ketelmeer en Vossemeer (IJsselmonding) in 2019. Sovon-rapport 2019/59. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

ISSN-nummer: 2212 5027

Inhoud

Samenvatting.....	2
1. Inleiding.....	3
2. Beschrijving van het gebied.....	4
3. Werkwijze.....	6
3.1. Methode & veldwerk.....	6
3.2. Interpretatie en verwerking van de gegevens.....	6
3.3. Weers- en andere omstandigheden.....	6
3.4. Foutenbronnen.....	8
4. Resultaten.....	9
4.1. SNL-beheertypen.....	9
4.1. Vergelijking met eerdere karteringen.....	11
4.2. Soortbesprekingen.....	14
5. Evaluatie.....	18
6. Literatuur.....	19
Bijlage 1. Soortkaarten inventarisatie 2019.....	20

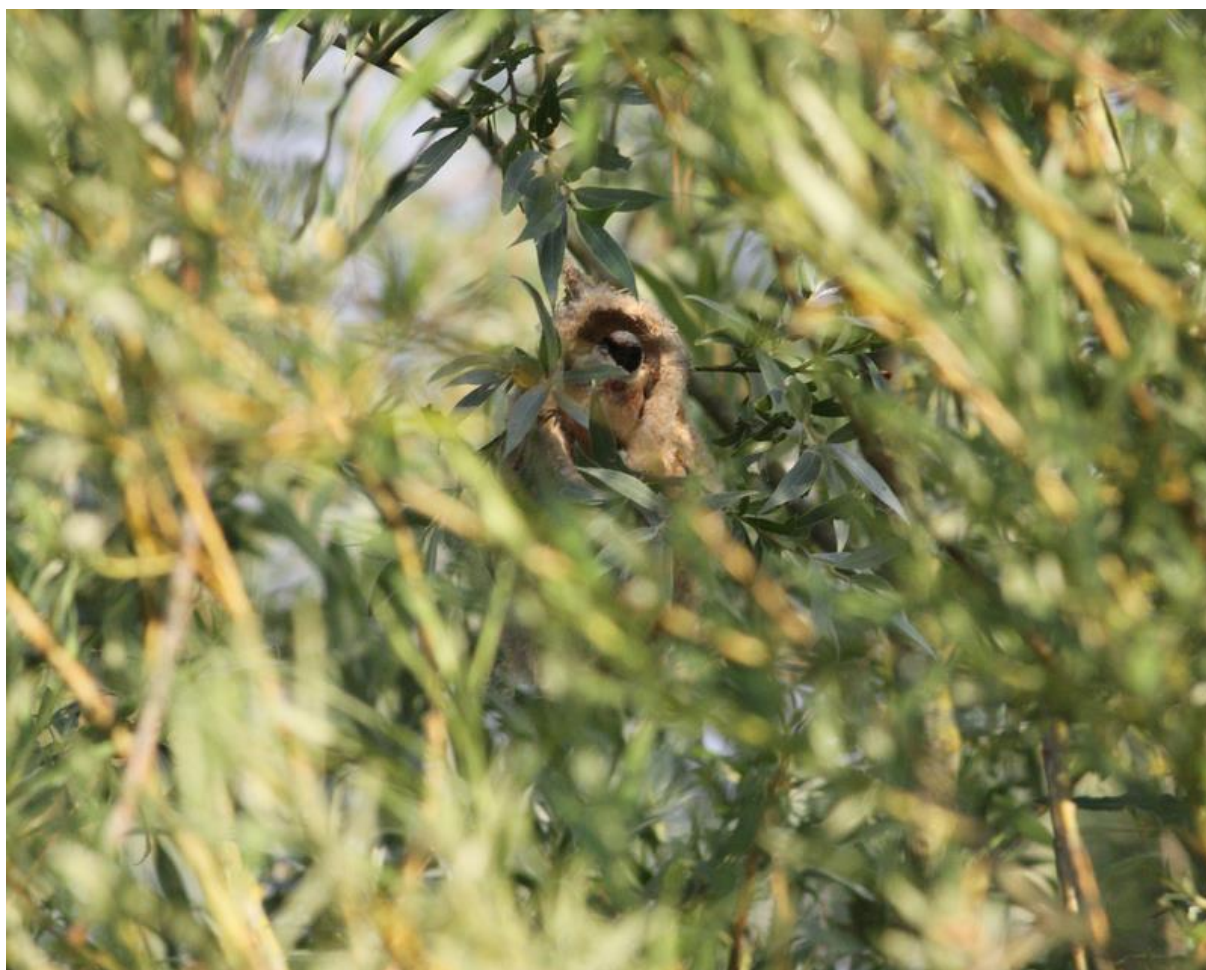
Samenvatting

In 2019 werd een groot deel van het Natura 2000-gebied Ketelmeer en Vossemeer en de uiterwaard 'De Zandjes-west' nabij Kampen in opdracht van Staatsbosbeheer gekarteerd op broedvogels. In totaal gaat het om 741.3 hectare met voornamelijk rietmoeras en wilgenbos. In het Ketelmeer werden broedvogels van zes eilanden en de oostelijke oeverzone onderzocht. Van het Vossemeer werd alleen de oostzijde in kaart gebracht, inclusief de eilanden 'poffertjes' en 'De Zwaan'. De Zandjes-west, een uiterwaard net ten westen van de Eilandbrug bij Kampen, valt buiten de grenzen van het Natura 2000-gebied.

Aan alle gebiedsdelen werden vijf bezoeken gebracht, die meestal voor zonsopgang begonnen. In overleg met de opdrachtgever mocht vanwege de lastige toegankelijkheid van het gebied tot aan het begin van de middag doorgewerkt worden. Expliciete nachtbezoeken zijn niet gebracht, maar enkele bezoeken zijn zo vroeg gestart dat nachtvogels waargenomen hadden kunnen worden. Er is afgerond 163.2 uur gespendeerd aan veldwerk, wat neerkomt op een onderzoekintensiteit van 13.2 minuten/ha.

In totaal werden 81 soorten vastgesteld als broedvogel. Conform de Rode Lijst zijn twee soorten aangemerkt als bedreigd, zeven als kwetsbaar en acht als gevoelig. De IJsselmonding heeft als Natura 2000-doelsoorten het Porseleinhoen, de Roerdomp en de Grote Karekiet. Naast deze soorten is het landelijk gezien het belangrijkste gebied voor Buidelmees.

Vergeleken met karteringen uit 2003 en 2004 zijn vooral riet- en ruigtevogels toegenomen. De successie van het wilgenbos in het Ketelmeer faciliteerde de vestiging van meer roofvogels en andere boombroeders. De eilanden van het Ketelmeer verloren hun pionierssoorten weer: broedende plevieren, steltlopers en meeuwen zijn hier verleden tijd. Grote Karekiet en Buidelmees, waarvoor de IJsselmonding tegenwoordig het belangrijkste bolwerk is, laten een afname zien. Die kan echter niet los van grotere populatie-dynamische processen gezien worden.

Man Buidelmees bouwt nest op Ramspolplaat. De IJsselmonding is het belangrijkste Nederlandse bolwerk voor deze snel afnemende soort. 3 juli 2019 (Albert de Jong).

1. Inleiding

In 2019 zijn in opdracht van Staatsbosbeheer de eilanden en de oostelijke oeverzone van het Ketelmeer, de oostzijde van het Vossemeer en De Zandjes-west gekarteerd op broedvogels (741.3 ha). Het gaat om opgaand wilgenbos en een brede oever van rietmoeras in een zoetwaterdelta. De inventarisatie vond plaats in het kader van het Subsidiestelsel Natuur en landschap – SNL- waarin onder andere het monitoren van broedvogels in een zesjarige cyclus wordt vereist en waarvan de resultaten worden gerapporteerd aan de betreffende provincie. Andrea van den Berg en Ger Klijnstra waren contactpersoon bij Staatsbosbeheer.

Het veldwerk werd uitgevoerd door Symen Deuzeman en halverwege juni vanwege een ongeval overgenomen door Albert de Jong en Joost van Bruggen. Petra Verburg was verantwoordelijk voor de begeleiding vanuit het Sovon-kantoor. Sovon-collega's Lara Marx en John van Betteray worden bedankt voor hun bijdragen aan de totstandkoming van dit rapport. Andrea van den Berg voorzag het concept van commentaar.

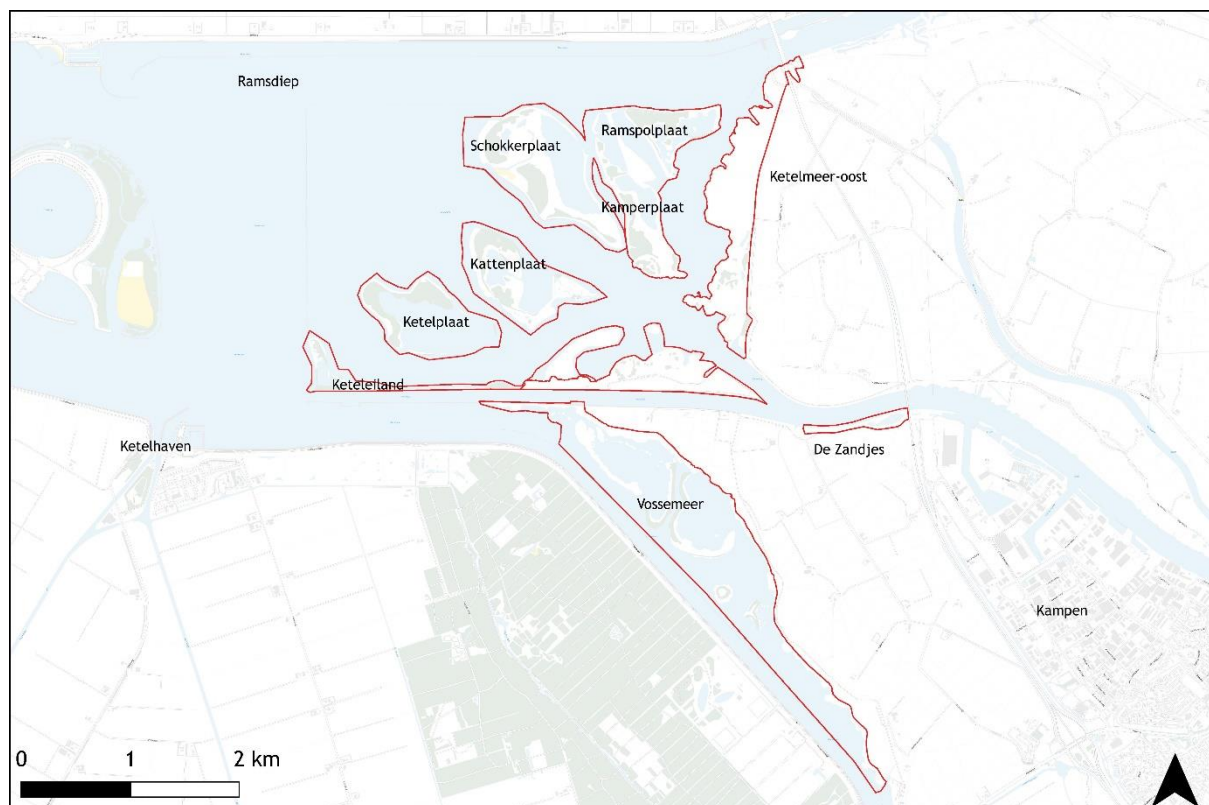
In dit rapport worden de soorten gepresenteerd volgens de systematiek van het International Ornithological Committee (IOC).

Zicht op het oosten van de Ramspolplaat. Dit is een van de oudste delen van de eilanden in het Ketelmeer. Doorgeschoten wilgen domineren de kleilichamen aan de oostzijde van dit eiland. Langs de oever staat waterriet in ongeveer een halve meter waterdiepte. 3 juli 2019 (Albert de Jong).

2. Beschrijving van het gebied

Het onderzoeksgebied (741.3 ha) ligt op de provinciegrenzen van Overijssel en Flevoland, waar de rivier de IJssel en het Vossemeer uitmonden in het Ketelmeer (fig. 1). Aan de noordzijde grenst het Ketelmeer aan de Noordoostpolder, waar akkerbouw domineert. Oostelijk aan het onderzochte gebied grenzen vooral graslandpolders met begrazing door koeien. Ten westen van het Vossemeer ligt het Roggebotzand, een productiebos met zowel naald- als loofhout.

Figuur 1. Ligging van de gekarteerde gebieden

In het oostelijke deel van Ketelmeer werden in de periode 2002-2004 zes eilanden aangelegd met zand, klei en veen, waaronder specie uit het uitgebaggerde Kattendiep, de vaargeul naar de IJssel. Het project was onderdeel van het programma *Nadere Uitwerking Rivieren Gebied*.

Langs de oeverzones van de eilanden heeft het water ondieptes tot maximaal 1 meter. Het midden van de bredere watergangen is echter tot ongeveer -2.9 meter NAP en bevaarbaar voor plezierboten. Bij opstuwing en afwaaiing kunnen flinke peilverschillen ontstaan. Bij sanering van het Ketelmeer is aan het einde van de twintigste eeuw ruim 50 cm vervuild slib afgevoerd. De bodem in de oeverzone bestaat overwegend uit zavel. Aan de noordkant van het meer ligt het Ramsdiep. Een vaargeul die is afgescheiden door een basaltblokkendam. Het zuidelijke eiland in het Ketelmeer vormt de oever van het Kattendiep. De blokkendam aan de zuidrand van deze vaargeul vormt de noordgrens met het Vossemeer.

Ketelmeer

Op de eilanden in het Ketelmeer domineert de doorgeschoten wilgenopslag, die een dichte begroeiing vormt. De oudste delen, waar het bos min of meer volgroeid is, zijn te vinden op het Keteleiland, aan de noordrand van de Ramspolplaat en op de zuidkop van de Kamperplaat. Alle eilanden hebben een of meerdere waterkommen die ondiep tot zeer ondiep (15 cm) zijn en waar opslibbing plaatsvindt. Langs deze iets minder dynamische delen staan rietstroken met waterriet en lisdodde. Aan de buitenzijde van de eilanden domineert riet op plaatsen waar geen basalten beschoeiing is. Op de Kamperplaat en Schokkerplaat zijn zeer schrale zandbodems met een open vegetatie met o.a. hazenpootje en berk te vinden. De zandige dijken aan de westranden van de eilanden kenden wat jongere wilgenopslag met berken. Het zuidelijke eiland (Keteleiland) is een extensief beheerde graslandpolder waar begrazing door koeien plaatsvindt en een jachthaventje ligt. Het stevigste waterriet is te vinden aan de noordrand van het Keteleiland en langs de westzijde van de andere eilanden, waar de meeste invloed van stroming en

windwerking optreedt. De oostzijde van het Ketelmeer bestaat uit een brede oever van maximaal 420 meter breed, met alleen aan de zuidzijde wat volgroeid wilgenbos. Verder domineren hier waterriet en lisdodde.

Vossemeer

Het Vossemeer is zeer ondiep (veelal 0,5 meter), op de vaargeul langs de Vossemeerdijk na. Langs de oostelijke oever is een strook waterriet met lisdodde van enkele tientallen meters breed te vinden. In 1997 zijn in het ondiepe deel van het meer enkele grotere eilanden van zand opgespoten met in de kommen tientallen kleine eilandjes van klei (poffertjes). Veel van deze poffertjes zijn nu eslonken tot enkele meters oppervlak. Op grotere eilanden domineren wilg en populier. De westelijke oever bestaat uit een smallere rietkraag van enkele meter breed langs de Vossemeerdijk. Deze viel buiten het gekarteerde gebied.

De Zandjes-west

Deze uiterwaard aan de westzijde van de Eilandbrug bestaat voor het grootste deel uit overjarig rietland met wat wilgenopslag met daarin twee eutrofe waterplassen. Het rietland grenst zuidelijk aan de winterdijk. Westelijk van het rietland werd nog een klein deel van het grasland met een rijtje wilgen meegenomen in de kartering.

Twee jonge Zearenden op het nest op de Kamperplaat, 1 juli 2019. (Albert de Jong)

3. Werkwijze

3.1. Methode & veldwerk

Bij het uitvoeren van het broedvogelonderzoek is de Basiskarteringsmethode toegepast, gebaseerd op de door Sovon ontwikkelde Broedvogel Monitoring Project-methode (Vergeer *et al.* 2016). Hierbij zijn alle aanwezige soorten gekarteerd. De werkwijze is gericht op het registreren van zang, balts en overige waarnemingen, waarbij veel aandacht uitgaat naar uitsluitende (gelijktijdige) waarnemingen. Bij roofvogels zijn nesten gezocht.

In alle deelgebieden zijn minimaal vijf integrale bezoeken gebracht (tabel 1). Expliciete nachtbezoeken zijn niet gebracht, maar enkele bezoeken zijn zo vroeg gestart dat nachtvogels waargenomen hadden kunnen worden. Er is in totaal 163,2 uur gespendeerd aan veldwerk, wat neerkomt op een onderzoekintensiteit van 13,2 minuten/ha. Dit is exclusief de tijd die nodig was om van en naar het gebied te varen, wat voor met name het Ketelmeer nog per ronde twee uur extra kostte (vertrekpunt boothuis Zwarte Meer).

Tabel 1. Bezoektijden aan de karteringsgebieden in 2019.

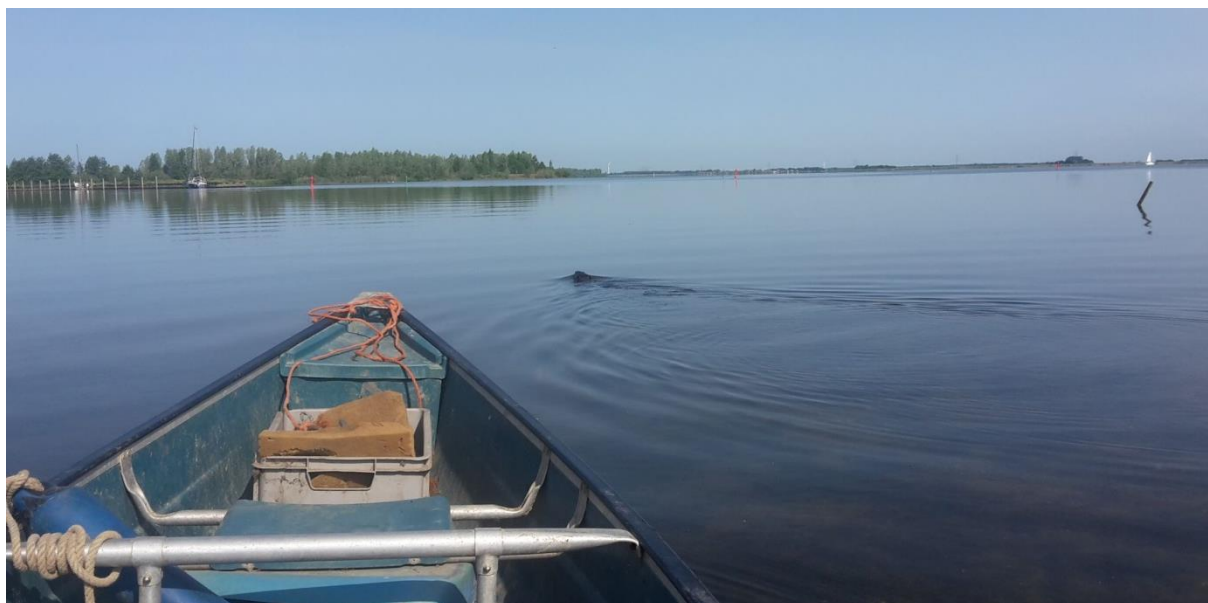
Ketelmeer			Vossemeer		
Datum	Begin	Eind	Datum	Begin	Eind
1-apr	6:55	12:32	5-apr	7:37	15:57
6-apr	7:03	14:54	1-mei	6:35	14:19
12-apr	8:05	16:05	9-jun	5:55	16:34
23-apr	6:54	13:09	28-jun	5:15	11:35
3-mei	7:11	14:34	11-jul	5:19	9:22
7-mei	6:50	17:39			uren
13-mei	11:45	15:39	De Zandjes-west		
4-jun	5:31	15:36	Datum	Begin	Eind
6-jun	6:17	14:18	12-apr	6:58	7:43
11-jun	5:29	15:37	2-mei	7:42	8:27
14-jun	5:00	16:42	7-jun	11:08	11:45
28-jun	6:00	8:38	28-jun	4:53	6:00
1-jul	5:11	12:50	11-jul	9:05	10:10
3-jul	4:28	13:38			
10-jul	4:27	7:34			
11-jul	10:10	12:56			
13-jul	4:41	11:12			

3.2. Interpretatie en verwerking van de gegevens

In het veld zijn de waarnemingen ingevoerd op een tablet via de app Avimap, waarbij voor iedere waarneming soort, locatie, tijdstip en broedcode zijn vastgelegd, inclusief de door de waarnemer afgelegde route. Na afloop zijn de data doorgestuurd naar de server van Sovon. De waarnemingen zijn automatisch geclusterd, waarbij gebruik is gemaakt van criteria die licht afwijken van de standaard BMP-criteria, vanwege het kleinere aantal bezoeken. Automatisch clusteren gaat in veel gevallen goed, maar resultaten moeten goed worden gecontroleerd, vooral vanwege fouten of slordigheden bij invoer in het veld. De database van de gebieden is zorgvuldig gecontroleerd op onzuiverheden. De clustercriteria zijn bijgesloten als metadata in de database en zijn weergegeven op de verspreidingskaarten.

3.3. Weers- en andere omstandigheden

Het weer is van invloed op de vogelactiviteit en daardoor mede bepalend voor de effectiviteit van het inventariseren. Slechte weersomstandigheden kunnen leiden tot een lagere trefkans. In tabel 2 staan enkele gemiddelde weersvariabelen samengevat.

Vrijwel alle inventarisaties werden met behulp van een kano uitgevoerd. Hier met Bever voor de kano, 4 juni 2019. (Symen Deuzeman)

In maart viel er relatief veel neerslag, wat in veel gebieden voor een hoge waterstand zorgde. In de eerste helft van de maand was er veel onstuimig weer. Het grootste deel van april was het droog weer, maar halverwege de maand waren er koudere dagen met veel wind. De temperaturen waren bovengemiddeld. Mei 2019 was koel, droog en vrij zonnig. Hiermee kwam een einde aan reeks van maanden met een bovengemiddelde temperatuur vanaf maart 2018. De eerste decade verliep koel onder invloed van een hardnekkige noordelijke stroming. De temperatuur kwam hierbij in mei in het oosten van het land 's nachts op meerdere dagen onder het vriespunt.

Juni 2019 was extreem warm (warmste juni sinds 1901), nat en zeer zonnig. Juni begon warm en op de 2e werd in de Bilt de eerste tropische dag van het zomerseizoen genoteerd. Daarna volgde een wisselvallige periode met enkele intense buien en temperaturen rond normaal die tot halverwege de maand duurde. Daarna werd het zomers warm, met op 25 juni temperaturen tot rond 35°C in het oosten en zuidoosten. Juli 2019 was vrij warm, vrij droog en had een normale hoeveelheid zon. De maand begon vrij koel, met regelmatig temperaturen onder de 20°C. De tweede helft van de maand verliep juist extreem warm.

Voor de kartering waren de omstandigheden over het algemeen goed, op enkele dagen met behoorlijk wat wind in april en juni na.

Tabel 2. Enkele weersvariabelen (gemiddelde temperatuur, aantal zonuren per maand en hoeveelheid neerslag) in de periode maart-juli, op basis van gegevens van het KNMI, station De Bilt. Ref staat voor (langjarig gemiddelde 1981-2010).

Maand	Temperatuur (°C)		Zonuren		Neerslag (mm)	
	2019	Ref	2019	Ref	2019	Ref
Maart	8,0	6,2	129	125	94	68
April	10,9	9,2	241	174	27	44
Mei	11,7	13,1	223	213	33	61
Juni	18,1	15,6	266	201	82	68
Juli	18,8	17,9	231	211	49	81

3.4. Foutenbronnen

Tijdens enkele bezoeken in april en juni stond er behoorlijk wat wind, waardoor de activiteit van vogels lager kan zijn geweest en geluiden minder gemakkelijk konden worden opgevangen. Met de verwachte windkracht is bij de planning van de veldbezoeken zoveel mogelijk rekening gehouden.

Van Haviken werden de nesten opgespoord. Hier het nest op de Ramspolplaat, 14 april 2019. (Symen Deuzeman)

4. Resultaten

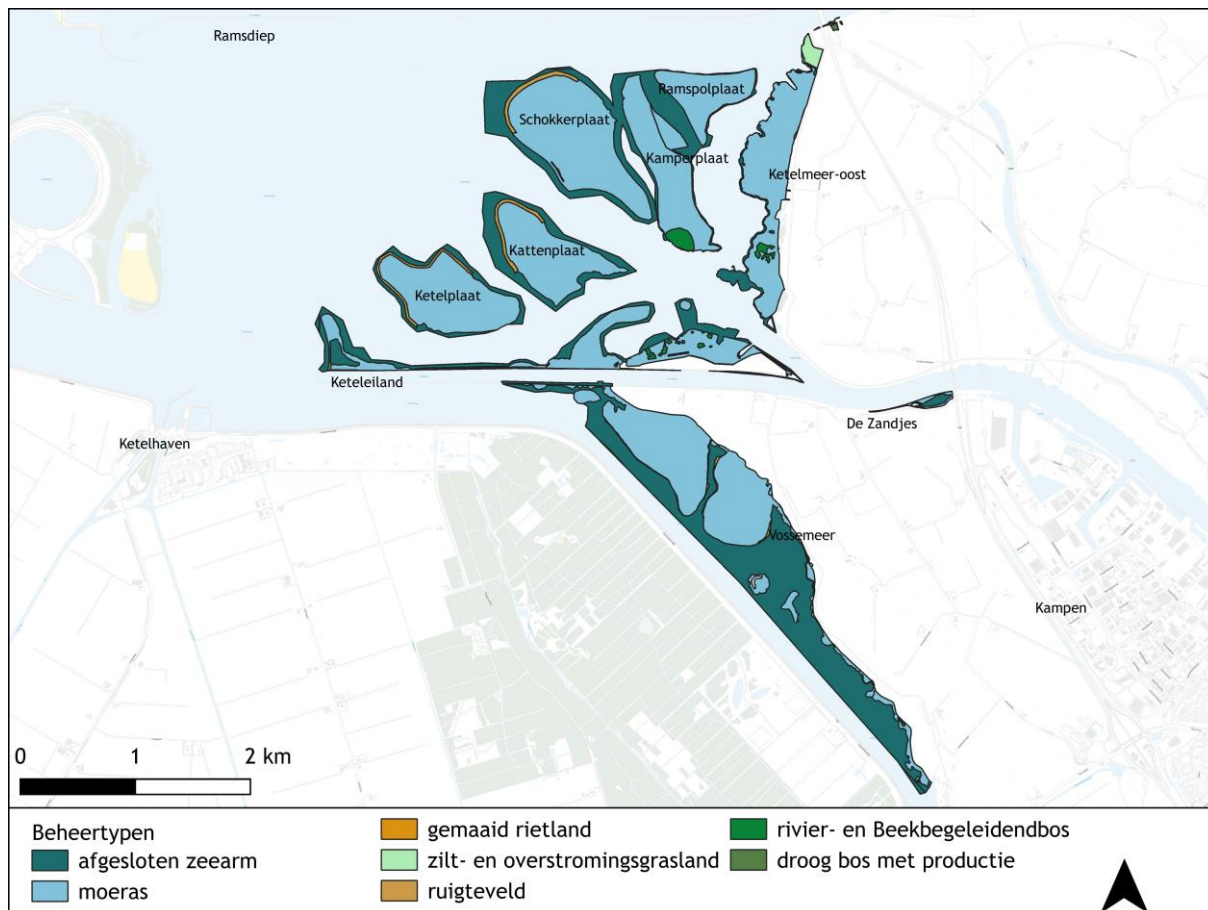
In totaal werden in het Ketelmeer, Vossemeer en De Zandjes-west 81 soorten (inclusief Soepgans en Soepeend) vastgesteld als broedvogel. Conform de Rode Lijst zijn 2 soorten aangemerkt als bedreigd, 7 als kwetsbaar en 8 als gevoelig.

Tabel 3. Broedvogels het Ketelmeer, Vossemeer en De Zandjes-west in 2019. De dichtheden van territoria per 100 hectare zijn uitgezet onder *N/100ha*. De Rode lijststatus (Van Kleunen et al. 2017) is opgenomen in de kolom *RL*. (*EB* = Ernstig bedreigd, *BE* = Bedreigd, *KW*=Kwetsbaar, *GE*=Gevoelig).

Soort	N	N/100ha	RL	Soort	N	N/100ha	RL
Grote Canadese Gans	8	1,1		Koolmees	40	5,4	
Brandgans	4	0,5		Buidelmees	6	0,8	GE
Grauwe Gans	224	30,2		Baardman	76	10,3	
Soepgans	1	0,1		Oeverzwaluw	30	4,0	
Knobbelzwaan	55	7,4		Cetti's Zanger	4	0,5	
Nijlgans	12	1,6		Staartmees	20	2,7	
Bergeend	20	2,7		Fitis	164	22,1	
Zomertaling	17	2,3	BE	Tjiftjaf	186	25,1	
Slobeend	3	0,4	KW	Grote Karekiet	11	1,5	BE
Krakeend	75	10,1		Rietzanger	122	16,5	
Smient	1	0,1	GE	Kleine Karekiet	746	100,7	
Wilde Eend	103	13,9		Bosrietzanger	52	7,0	
Soepeend	4	0,5		Spotvogel	19	2,6	GE
Wintertaling	1	0,1	KW	Sprinkhaanzanger	11	1,5	
Krooneend	14	1,9		Snor	27	3,6	KW
Tafeleend	39	5,3		Zwartkop	206	27,8	
Kuifeend	59	8,0		Tuinfluit	245	33,1	
Fazant	2	0,3		Braamsluiper	11	1,5	
Dodaars	6	0,8		Grasmus	86	11,6	
Fuut	145	19,6		Winterkoning	197	26,6	
Roerdomp	3	0,4	KW	Boomkruiper	8	1,1	
Blauwe Reiger	38	5,1		Spreeuw	2	0,3	
Sperwer	1	0,1		Merel	68	9,2	
Havik	4	0,5		Zanglijster	40	5,4	
Bruine Kiekendief	3	0,4		Grauwe Vliegenvanger	5	0,7	GE
Zeearend	1	0,1	GE	Roodborst	7	0,9	
Buizerd	7	0,9		Blauwborst	76	10,3	
Waterral	20	2,7		Nachtegaal	29	3,9	KW
Waterhoen	18	2,4		Gekraagde Roodstaart	1	0,1	
Meerkoet	183	24,7		Roodborsttapuit	5	0,7	
Kokmeeuw	2	0,3		Heggenmus	38	5,1	
Houtduif	19	2,6		Gele Kwikstaart	4	0,5	GE
Koekoek	16	2,2	KW	Witte Kwikstaart	12	1,6	
IJsvogel	3	0,4		Boompieper	1	0,1	
Kleine Bonte Specht	2	0,3		Vink	108	14,6	
Grote Bonte Specht	18	2,4		Appelvink	2	0,3	
Wielewaal	3	0,4	KW	Groenling	11	1,5	
Gaai	9	1,2		Kneu	14	1,9	GE
Zwarte Kraai	5	0,7		Putter	30	4,0	
Matkop	5	0,7	GE	Rietgors	214	28,9	
Pimpelmees	24	3,2					

4.1.SNL-beheertypen

In figuur 3 is de verspreiding van SNL-beheertypen weergegeven en in tabel 4 staan de kwalificerende vogelsoorten voor de aanwezige SNL-typen. Afgesloten zeearm en moeras kennen het grootste oppervlak. In het type afgesloten zeearm werden vijf van de kwalificerende soorten vastgesteld, met name eenden. In moeras werden Bruine Kiekendieven, Roerdompen en Waterrallen aangetroffen. De andere typen hebben zo'n klein oppervlak, dat kwalificerende soorten er niet snel zullen worden aangetroffen.

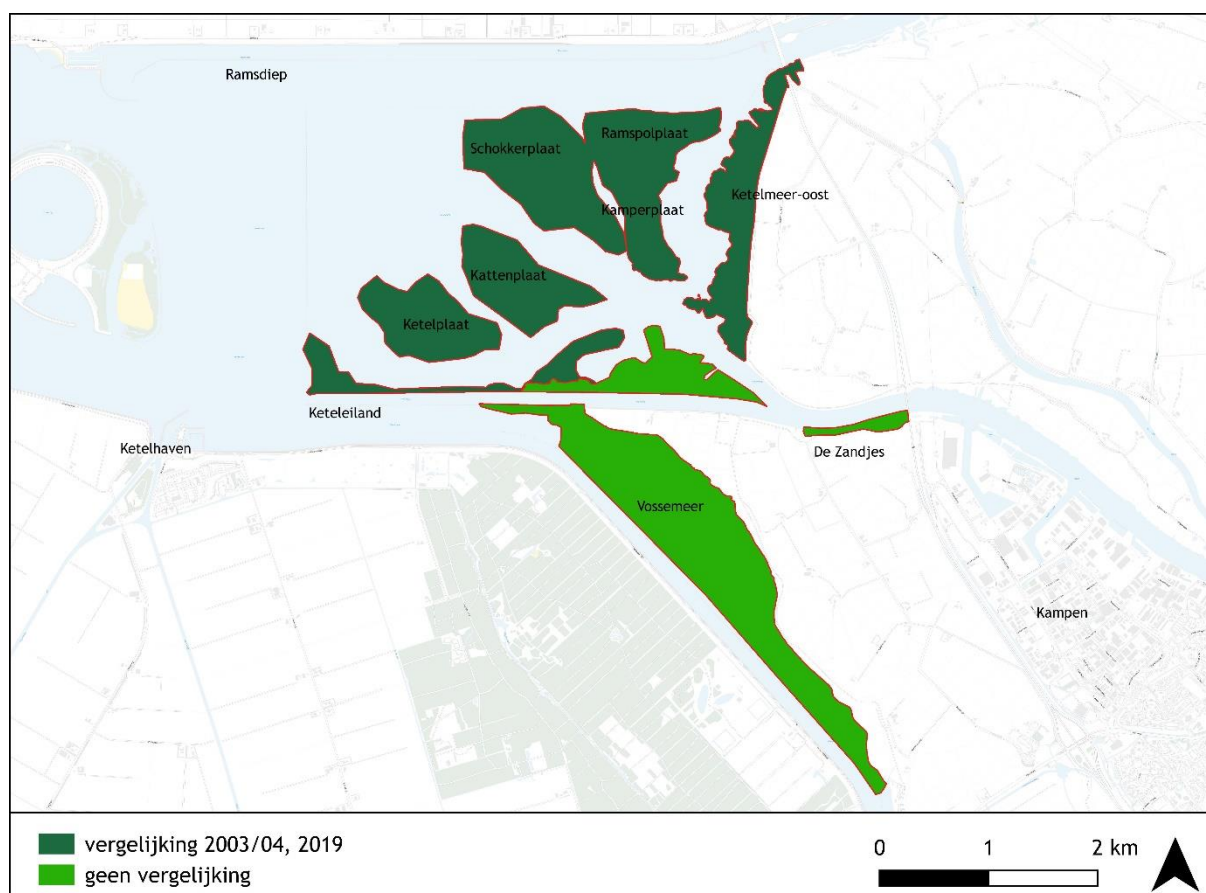
Figuur 3. Toegekende SNL-beheertypen in het gekarteerde gebied.

Tabel 4. In het gebied voorkomende SNL-beheertypen met aantallen territoria van kwalificerende vogelsoorten. - = geen kwalificerende soort voor dit type. Beheertypen waarvoor geen kwalificerende vogelsoorten zijn aangewezen, zijn niet in de tabel opgenomen.

SNL-type	N04.04	N05.01	N05.02	N12.04	N12.06	N14.01	N16.03
Omschrijving	afgesloten zeearm zoet	moeras	gemaaid rietland	zilt- en over- stromings- grasland	ruigteveld	rivier- en beekbege- leidend bos	droog bos met productie
Oppervlakte (ha)	234,01	447,53	0,29	2,99	12,14	6,17	0,27
Grauwe Gans	52	-	-	-	-	-	-
Zomertaling	2	-	-	0	-	-	-
Slobeend	0	-	-	0	-	-	-
Krakeend	25	-	-	-	-	-	-
Smient	0	-	-	-	-	-	-
Krooneend	5	-	-	-	-	-	-
Tafeleend	20	-	-	-	-	-	-
Kuifeend	31	-	-	-	-	-	-
Patrijs	-	-	-	0	-	-	-
Dodaars	0	-	-	-	-	-	-
Roodhalsfuut	0	-	-	-	-	-	-
Geoorde Fuut	0	-	-	-	-	-	-
Lepelaar	0	0	0	-	-	-	-
Roerdomp	0	3	0	-	-	-	-
Woudaap	0	0	0	-	-	-	-
Kwak	-	0	0	-	-	0	-
Purperreiger	0	0	0	-	-	-	-
Grote Zilverreiger	0	0	0	-	-	-	-
Wespendief	-	-	-	-	-	-	0
Bruine Kiekendief	-	3	0	-	-	-	-
Blauwe Kiekendief	-	0	0	-	-	-	-
Waterral	-	15	0	-	-	-	-
Kwartelkoning	0	-	-	0	-	-	-
Klein Waterhoen	0	0	0	-	-	-	-
Kleinst Waterhoen	0	0	0	-	-	-	-
Porseleinhoen	0	0	0	-	-	-	-
Kluut	-	-	-	0	-	-	-
Kleine Plevier	-	-	-	0	-	-	-
Grutto	-	-	-	0	-	-	-
Kemphaan	-	-	-	0	-	-	-
Watersnip	0	-	-	0	-	-	-
Tureluur	-	-	-	0	-	-	-
Visdief	0	-	-	-	-	-	-
Zwarte Stern	0	-	-	-	-	-	-
IJsvogel	0	-	-	-	-	-	-
Middelste Bonte Specht	-	-	-	-	-	-	0
Kleine Bonte Specht	-	-	-	-	-	0	0
Zwarte Specht	-	-	-	-	-	-	0
Groene Specht	-	-	-	-	-	-	0
Grauwe Klauwier	-	-	-	-	0	-	-

4.1. Vergelijking met eerdere karteringen

Eerdere karteringen zijn uitgevoerd in een deel van het gebied (fig. 4) en voor een deel van de soorten, zoals het Vossenmeer, waarvan alleen de aantallen van Grote Karekiet bekend zijn. Van De Zandjes-west zijn geen eerdere broedvogeltellingen bekend.

Figuur 4. Gebiedsdeel waarvoor vergelijking met oudere gegevens mogelijk was.

Ketelmeer

Van het Ketelmeer-oost is een reeks van jaarlijks BMP-karteringen van schaarse en zeldzame broedvogels beschikbaar (Symen Deuzeman). Uit andere jaren (o.a. 2011) werden uit het Ketelmeer wel gegevens van enkele eilanden aangeleverd, maar dat betrof telkens een beperkt deelgebied en een beperkte soortenlijst. De Ramspolplaat werd in de periode 1998-2004 jaarlijks gekarteerd. De andere nieuwe eilanden in het Ketelmeergebied werden in 2003 en 2004 geheel gekarteerd op alle soorten (de Roder & van Wijhe 2005). In de laatstgenoemde karteringen werd van het Keteleiland alleen de nieuwe aanwas meegenomen. Daarnaast werd een iets afwijkende aanpak gehanteerd, waarbij tijdens elke ronde territoriumindicerende vogels werden geturfd. Bij de verwerking is het maximaal aantal geturfd vogels binnen de datumgrenzen aangehouden. Hoewel de aanpak iets afwijkend was, zijn dit de meest complete data om onze kartering mee te vergelijken in combinatie met de gegevens van Symen Deuzeman. Voor het Ketelmeer is op basis van de begrenzing van De Roder & van Wijhe en het BMP-plot Ketelmeer-oost een vergelijking gemaakt met de gegevens uit 2019 voor de soorten die in de drie datasets waren geteld (figuur 4, tabel 5). Het gaat om een selectie van schaarsere en zeldzame soorten, omdat Deuzeman niet alle soorten telde (BMP-B).

Rietvogels als Waterral, Baardman, Blauwborst en Rietzanger hebben sinds de vorige karteringen een duidelijke opmars gemaakt. Waarschijnlijk speelt hier vooral de aanwas van kwalitatief riet een rol, waardoor de geschikte habitat werd uitgebreid. Waterral en Baardman laten landelijk geen duidelijke toename zien en de areaaluitbreiding verklaart de toename het beste. Blauwborst neemt landelijk wel duidelijk toe en breidde zijn areaal stevig uit. De nieuwe moerasnatuur in de IJsselmonding is daar een illustratie van. De toegenomen aantallen Rietzangers zijn deels te verklaren uit de lokale rietaanwas en daarmee dus biotoopuitbreiding, maar ook door de recent verbeterde omstandigheden in hun overwinteringsgebied (Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018).

De Grote Karekiet laat een andere ontwikkeling zien en nam af. Voor deze kritische soort geldt dat alleen de noordoever van het Keteleiland nog bezet wordt er een kolonievormig voorkomen heeft (rondom de kano-oversteek). In Ketelmeer-oost is de soort vanaf 2017 niet meer vastgesteld. Door afgenomen

dynamiek is de hoeveelheid geschikt riet voor deze soort sterk afgenomen. Het lage aantal van 1 Bruine Kiekendief lijkt, gezien de redelijk stabiele reeks met 2-4 territoria vanaf 1999 in Ketelmeer-oost, een jaareffect en geen duidelijke afname te indiceren.

Tabel 5. Broedvogelaantallen (alfabetisch) in het deel van het Ketelmeer dat in zowel 2003, 2004 (de Roder & van Wijhe 2005 en S. Deuzeman) als 2019 werd gekarteerd. De selectie betreft soorten die in 2019 werden vastgesteld.

Soort	2003	2004	2019	Soort	2003	2004	2019
Appelvink	1	1	1	Kleine Bonte Specht	0	0	1
Baardman	31	30	63	Kneu	2	6	8
Bergeend	28	47	10	Knobbelzwaan	11	11	26
Blauwborst	34	29	52	Krooneend	0	0	1
Boomkruiper	0	2	5	Kuifeend	10	11	24
Boompieper	0	2	1	Nachtegaal	4	2	21
Bosrietzanger	10	16	26	Nijlgans	27	28	3
Brandgans	23	34	3	Putter	9	8	15
Bruine Kiekendief	3	3	1	Rietzanger	43	49	71
Buidelmees	7	10	5	Roerdomp	1	1	1
Buizerd	3	3	5	Snor	9	5	15
Cetti's Zanger	0	0	3	Sperwer	0	0	1
Dodaars	1	3	3	Spotvogel	0	0	14
Fuut	37	32	80	Sprinkhaanzanger	3	3	7
Gele Kwikstaart	3	8	4	Tafeleend	4	2	13
Grasmus	5	3	53	Waterral	4	3	16
Grauwe Gans	49	50	80	Wielewaal	0	0	2
Groenling	3	2	2	Zeearend	0	0	1
Grote Karekiet	11	10	6	Zomertaling	14	8	7
Havik	1	0	2	Zwarte Kraai	0	0	4
IJsvogel	0	1	1				

Tabel 6. Broedvogels die in 2003 en 2004 nog wel werden vastgesteld in het Ketelmeer (de Roder & van Wijhe 2005, S. Deuzeman), maar in 2019 niet meer.

Soort	2003	2004	Soort	2003	2004
Grote Canadese Gans	1	2	Bonte Strandloper	0	0-1
Brandgans	23	34	Watersnip	2	1
Smient	3	3	Grutto	0	3
Slobeend	7	24	Tureluur	13	23
Pijlstaart	1	0	Zwartkopmeeuw	2	5
Wintertaling	9	7	Stormmeeuw	0	1
Porseleinhoen	1	0	Zilvermeeuw	0	50-60
Scholekster	33	25	Kleine Mantelmeeuw	0	8
Kluut	87	130	Zomertortel	1	0
Kleine Plevier	18	27	Ransuil	1	0
Bontbekplevier	33	27	Kerkuil	1	0
Strandplevier	3	4	Visdief	13	133
Kievit	18	22	Graspieper	0	3
Temmincks Strandloper	0-1	0-1			

Vogels die in ruigtes en doorschietend struweel broeden profiteerden van de vegetatiesuccessie op de eilanden: onder andere Sprinkhaanzanger, Grasmus, Bosrietzanger, Spotvogel en Putter. Deze soorten laten landelijk eveneens een toename zien in de afgelopen 15 jaar. Voor elk van de soorten liggen daar weer andere factoren aan ten grondslag. Voor de IJsselmonding zal vooral het aanbod van geschikt biotoop belangrijk zijn. Zo is voor met name Grasmus en Spotvogel de overgangszone van ruigte naar jong ontwikkelend bos momenteel waarschijnlijk in de optimale fase, tenzij door bijvoorbeeld verdere braming op de kleigrond nog meer geschikte stukken voor Grasmus ontstaan.

Ook vogels van dichte struiken (Nachtegaal, Cetti's Zanger) hebben het gebied ontdekt. Nachtegalen nemen landelijk recent iets af, maar profiteren in de IJsselmoning op de drogere delen van het dichte struweel in combinatie met her en der nog redelijk goed bereikbare bodems om te foerageren. De veroudering van het wilgenbos zorgde ervoor dat wat grotere boombroeders als Sperwer en Wielewaal zijn verschenen, soorten die op lange termijn (vanaf 1990, sovon.nl) een flinke landelijke afname hebben laten zien, maar kennelijk lokaal profiteren van nieuwe broedgelegenheid.

Pioniersoorten zoals Kluut, Kleine Plevier, Strandplevier en Zwartkopmeeuw verdwenen weer uit het gebied (tabel 6). In de jaren 2003 en 2004 was er nog sprake van open zandvlaktes, terwijl die nu vrijwel overal dichtbegroeid zijn geraakt. Voor veel grondbroedende soorten is het Ketelmeer nauwelijks meer geschikt als broedgebied. Datzelfde geldt voor de steltlopers die in de beginjaren na de aanleg van de eilanden profiteerden van de nieuwe situatie.

Vossemeer

In het Vossemeer werden in 1998-2004 inventarisaties gedaan door Frank de Roder en Egbert van Wijhe, maar die betroffen alleen het natuurontwikkelingsdeel. De precieze begrenzing van deze tellingen waren helaas niet te vinden (de Roder & van Wijhe 2005). Door adviesbureau Van der Goes & Groot is in 2009 een kartering uitgevoerd van de eilanden en poffertjes, exclusief het eiland De Zwaan. Daarbij werd de rietkraag aan de oostzijde van het Vossemeer niet meegenomen (van Groen & Rondaan 2009). In 2019 is voor het eerst het volledige meer op alle soorten afgezocht, exclusief de jachthaven en de zijde van de Vossemeerdijk. De eerdere inventarisaties omvatten een veel beperkter gebied, waardoor vergelijking niet zinvol was. Het Vossemeer wordt jaarlijks vanaf de omringende dijken geïnventariseerd op zingende Grote Karekieten (Ruud Foppen). Dat werd in 2019 op 11 en 29 mei tussen 5:34u en 9:00 uur gedaan. Voor deze soort zijn de gegevens uit 2019 wel vergelijkbaar met eerdere jaren. De onderzoeksinspanning voor die soort was immers ieder jaar hetzelfde. Grote Karekieten waren in 2011 en 2012 nog met respectievelijk 16 en 15 territoria aanwezig, waarna de aantallen jaarlijks varieerden tussen de 7 en 5. Onderzoek naar de precieze oorzaken hiervan loopt nog (Jan van der Winden Ecology & Sovon). Waarschijnlijk gaat het om een stapeling van factoren, zoals vermindering van rietkwaliteit als gevolg van onder andere ganzenvraat. Daar zijn inmiddels rasters voor geplaatst.

4.2. Soortbesprekingen

Grauwe Gans, n=224

Vooraf in het Vossemeer waren broedende Grauwe Ganzen zeer talrijk. Met name op de poffertjes en in mindere mate langs de eilanden werden begin april clusters van tientallen nesten gevonden. Langs de oostoever ging het vooral om paren. Delen van deze oever zijn onbereikbaar gemaakt vanaf het water met ganzenwerende rasters. Daarachter werden geen nesten gevonden. In totaal ging het om 146 territoria in het Vossemeer, 88 in het Ketelmeer en 4 in De Zandjes-west. Het noordelijke deel van het Vossemeer werd in juni en juli gebruikt als ruiplek door honderden ganzen.

Zomertaling, n=17

De geldige waarnemingen van Zomertalingen betroffen bijna allemaal paren in de periode april – begin juni. De vogels werden vooral in de beschutte oevers van de eilanden in het Vossemeer en Ketelmeer gezien. Broedverdachte waarnemingen zoals wijfjes met kleine jongen bleven uit. Maar dat wil niet zeggen dat er niet gebroed is. In juli werden nog wel enkele groepjes gezien, waarvan de status echter niet duidelijk meer was.

Smient, n=1

Tussen 4 april en 9 juni werd telkens een paartje Smient gezien rondom de poffertjes in het Vossemeer. De waarnemingen leveren een territorium op. Broedverdacht gedrag werd niet gezien en gezien het feit dat het vrouwtje nog tot in juni te zien was, is broeden niet zo waarschijnlijk.

Dodaars, n=6

In het Ketelmeer en Vossemeer kozen Dodaars plekken uit waar het waterriet breed was. Bijna alle waarnemingen betroffen baltsende vogels of paartjes. Langs het noordelijke eiland in het Vossemeer werden op 11 juli enkele kleine jongen met een oudervogel in een rietkraag gezien.

Roerdomp, n=3

Voor het Natura 2000-gebied Ketelmeer & Vossemeer geldt een doelpopulatie van minstens 5 Roerdompen. In het Ketelmeer werd alleen een territorium aan de oostelijke oever aangetroffen en in het Vossemeer ging het om 2 territoria langs de ooststrand.

Porseleinhoen, n=0

Tijdens geen van de bezoeken werd een waarneming van deze doelsoort (N2000) gedaan. We hebben echter niet kunnen uitsluiten of de soort toch aanwezig was, omdat er geen goede nachtronde in de geschikte stukken werd gedaan.

Bruine Kiekendief, n=3

Tijdens de bezoeken in april en mei in het Vossemeer was telkens een plaatstrouw paartje in de oostelijke rietrand aanwezig. Broedverdacht gedrag zoals gesleep met nestmateriaal en prooioverdracht werd hier niet gezien. Over broeden in dit territorium kan dus niets gezegd worden. De twee territoria in het Ketelmeer (oostelijke oeverzone en Keteleiland) betroffen succesvolle broedgevallen. In Ketelmeer-oost werd o.a. op 23 april een nest met 1 ei aangetroffen (legfase), op 3 juli voedseltransport gezien en op 10 juli zaten twee net uitgevlogen jongen boven de nestplaats. Net ten oosten van de jachthaven op het Keteleiland bevond zich een nest in het rietveld, waar tijdens bezoeken begin juli bedelende jongen werden gehoord en een voedseltransport werd gezien.

Eerdere inventarisaties van bijna hetzelfde oppervlak (de Roder & van Wijhe 2005) gaven in 2003 en 2004 respectievelijk 4 en 3 territoria op.

Visarend, n=0

Samen met de Biesbosch zijn de noordelijke Randmeren en IJsselmonding het belangrijkste overzomeringsgebied van Visarenden in Nederland. Gedurende het hele telseizoen werden minstens twee verschillende volwassen vogels gezien, die hun vaste stekken bij de Kattenplaat, Ketelplaat en in het Vossemeer hadden en in het gebied visten. Er werden geen aanwijzingen voor broeden gezien. Geschikte nestbomen zijn er (nog) niet in het gebied, maar Visarenden kunnen mogelijk terecht in afgeplatte boomkruinen in het Roggebotzand of in nabije hoogspanningsmasten. Een toekomstige vestiging is niet ondenkbaar.

Zeearend, n=1

Sinds 2011 nestelt er een paar Zeearenden op het oudste deel van de Kamperplaat. Inmiddels is het paar 14 (m) en 13 (v) jaar oud en daarmee het oudste bekende stel in Nederland (van Rijn *et al.* 2019). Tijdens de kartering werd de nabije omgeving van het nest niet betreden om verstoring te voorkomen. Vanaf het open water was het nest in de grote wilg echter goed te volgen. Er groeiden 2 jongen op, die niet geringd werden. Ze vlogen tussen 3 en 13 juli succesvol uit.

Waterral, n=20

Waterrallen kwamen verspreid in het Ketelmeer (17), Vossemeer (2) en De Zandjes-west (1) voor. Met name in verlandingszones in rietkragen die minder onder invloed van stroming staan werden territoria gevonden. Waterrallen hebben sinds de uitbreiding van het rietareaal in het Ketelmeer een duidelijke opmars gemaakt.

Koekoek, n=16

De meeste waarnemingen betroffen zingende Koekoeken. Tijdens de bezoeken werd zoveel mogelijk gelet op verplaatsende vogels, om dubbele waarnemingen uit te sluiten. Dit leverde in totaal 16 territoria op. Van mannetjes Koekoek is bekend dat ze een groot gebied kunnen bestrijken. Daardoor worden ze in grote gebieden gemakkelijk overschat. Dat is inherent aan de generieke karteringsmethode. Hellebrekers (2002) bedacht een methode om op basis van de aantallen waardvogels de verhouding tot vrouwtjes Koekoeken te berekenen. In het Ketelmeer is de Kleine Karekiet waarschijnlijk de belangrijkste waardvogel. Op 3 juli werd een jong bij een nest van karekieten gevonden (foto). Nemen we 1 vrouw Koekoek per 80 karekietparen, dan komt het gebiedsaantal op 9 vrouwtjes uit.

Jonge Koekoek vlakbij gastoudernest van Kleine Karekiet. Kamperplaat, 3 juli 2019 (Albert de Jong)

Buidelmees, n=6

De IJsselmonding is tegenwoordig het belangrijkste bolwerk voor deze soort in Nederland. Op de Ramspolplaat werden op 14 juni twee nesten (berk en wilg) aangetroffen en op een andere plek werd een zingende vogel aangetroffen. Samen met andere waarnemingen op dit eiland levert dat in totaal 3 territoria op. In het midden van de Kamperplaat werd vanaf juni een nest in een wilg waargenomen, waar tot begin juli aan gebouwd werd (maar nog niet gebroed). Op de zuidpunt van de Schokkerplaat ging het om meerdere waarnemingen van een zingende vogel en eenmaal werd een paartje (12 april) waargenomen. Het totaal voor het Ketelmeer komt op 5 territoria.

Gezien de complexe broedstrategie kunnen we verplaatsing van broedvogels tussen eilanden tijdens het seizoen niet uitsluiten. In het Vossemeer werd 1 territorium vastgesteld op het noordelijke eiland. Daar werd op 1 mei, 9 juni en 28 juni een vogel op nagenoeg dezelfde plek gehoord, maar geen nest gevonden.

Baardman, n=76

De meeste territoria (68) van Baardmannetjes werden aan de randen van de bredere rietzones in het Ketelmeer gevonden, met name aan de oostelijke oever en op de Schokkerplaat. Vooral in gedeelten waar waterriet met lisdodde wordt afgewisseld werd er gebroed. Deze broedvogels verschenen in mei met uitgevlogen jongen langs de rietranden. In het Vossemeer lag het aantal op 8 territoria.

Cetti's Zanger, n=4

De luide zang van deze nieuwkomer was niet te missen. De kartering leverde de eerste Cetti's Zangers voor deze gebieden op. 1 zangpost bevond zich op de oostpunt van de Ramspolplaat. Twee andere territoria werden op de Kattenplaat gevonden. In het Vossemeer bevond zich een territorium in enkele wilgjes langs de zuidoostoever. In de drie onderzochte gebieden is nog veel meer aan wilgenstruweel en ruigtes langs het water te vinden. Het is dan ook te verwachten dat deze soort zich hier snel kan uitbreiden, gezien de snelle aantalsstijgingen in andere recent gekoloniseerde gebieden (westelijke Linge, Ooijpolder). Er zijn daar nog geen aanwijzingen dat de soort hier andere zangvogels in de weg zit. Het lijkt erop dat hij er een geheel eigen niche vult.

Grote Karekiet, n=11

Alleen in het stromingsriet aan de noordrand van het Keteleiland werden nog Grote Karekieten aangetroffen. Delen van deze rietzone zijn afgerasterd tegen ganzenvraat, waardoor het riet zich vrij kon ontwikkelen. In het kader van broedbiologisch onderzoek werden de territoria hier nauwkeurig gevolgd en uiteindelijk minimaal zes zingende mannetjes (die zich tijdens het seizoen verplaatsten, afhankelijk van wel/geen broedsucces) vastgesteld. In het Vossemeer werden tijdens bezoeken op 29 mei (Ruud Foppen) en 6 juni 5 zingende mannetjes vastgesteld. Waarschijnlijk raakte slechts één van deze vijf territoria ook met een vrouwtje bezet. Op 28 juni werd een familie met uitgevlogen jongen gezien. Alle vogels zaten aan de oostzijde van het gebied. Vermoedelijk als gevolg van de toegenomen verkeersdrukte op de Vossemeerdijk, waar het verkeer op werd rondgeleid vanwege een afsluiting elders. Mogelijk vermeden de vogels deze rietstrook vanwege het lawaai.

Snor, n=27

Snorren werden in de drie gebieden gehoord, met duidelijke clusters in de overjarige rietdelen waar al wat afstervend plantaardig materiaal ophoopt. In het Ketelmeer ging het om 18 territoria in de breedste rietzones. Het overjarige riet in De Zandjes-west kende één territorium.

Bever, n= 6 burchten

Van de Bever werden tijdens de eerste drie bezoeken alle waarnemingen van individuen, vraatsporen en burchten genoteerd. Op alle eilanden in het Ketelmeer en Vossemeer is de aanwezigheid van Bevers goed zichtbaar door vraat aan jonge wilgen, gangetjes naar het water en afgeknaagde takken. In totaal werden in het Ketelmeer 4 actieve burchten aangetroffen: Ramspolplaat (1), Kamperplaat (1), Kattenplaat (1) en Keteleiland (1). In het Vossemeer ging het om 2 burchten.

In De Zandjes-west werden geen waarnemingen van de soort gedaan.

Vos, n = 5 territoria

Vossenburchten werden aangetroffen op de Schokkerplaat (3), Kattenplaat (2), Ketelplaat (4), het Keteleiland (1) en Ketelmeer-oost (1). Gezien de omvang van de eilanden gaan we er vanuit dat er één territorium per eiland aanwezig is. Enkele burchten zullen niet meer actief zijn geweest.

Paartje Kokmeeuwen op het restant van een poffertje in het Vossemeer. In dit gebied waren twee nestelende paren aanwezig. Op de achtergrond een Ree. 28 juni 2019. (Albert de Jong)

5. Evaluatie

Op de eilanden in het Ketelmeer heeft zich een grote verandering voorgedaan; het gebied heeft zich vanuit een pionierssituatie met veel openheid en zand ontwikkeld tot rietmoeras en opgaand wilgenbos. Dat is terug te zien aan de vogelgemeenschap. Hoge dichtheden van pioniers zoals Kleine Plevier, Kluut, Visdief en grote meeuwen zijn verdwenen omdat het anno 2019 aan geschikt biotoop ontbreekt. Vanwege de aanwas van rietmoeras namen rietvogels sterk toe. Het gebied kenmerkt zich door hoge dichtheden van Kleine Karekiet, Rietzanger, Baardman en Blauwborst. In de drogere delen is het struweel en wilgenbos snel doorgesloten, waardoor algemene zangvogelsoorten profiteren. Fitissen, Zwartkoppen en Tuinfluiters komen in hoge dichtheden voor. Het bos is inmiddels oud genoeg om roofvogelnesten van zowel Buizerd, Havik en Sperwer te herbergen.

Landelijk gezien is het Natura 2000-gebied Ketelmeer en Vossemeer een belangrijk bolwerk voor Baardman, Grote Karekiet en Buidelmees. Daarnaast geven de hoge aantallen van Fuut, Kuifeend, Tafeleend aan dat het gebied rijk is aan onderwaterflora- en fauna.

Van de kritische moerassoorten is de Grote Karekiet degene die het meest onder druk staat. In totaal werden er slechts 11 territoria gevonden. Dat is ver beneden de Natura 2000-doelstelling van 40 paren. De laatste twee jaar worden door Vogelbescherming Nederland, Jan van der Winden Ecology, Sovon Vogelonderzoek Nederland en terreinbeheerder Staatsbosbeheer rietkragen afgerasterd. Het gaat om de delen met de meeste potentie voor broedende Grote Karekieten. Het doel is om ganzenvraat tegen te gaan en om de groei van kwalitatief sterk riet (zgn. stromingsriet) te stimuleren. De eerste resultaten zien er veelbelovend uit. Echter er moet worden opgemerkt dat grote delen van de oeverzones van de eilanden onvoldoende invloed van stroming en wind krijgen, waardoor het riet te dun blijft en niet geschikt is voor broedende Grote Karekieten.

Voor de aanleg van de eilanden waren Roerdompen altijd al aanwezig in de oude rietkragen. Met 3 territoria bevindt de soort zich nog onder de Natura 2000 doelstelling van 5. De meeste nieuwe eilanden in het Ketelmeer en Vossemeer zijn te besloten om Roerdompen aan te trekken: de rietkragen zijn hier op de meeste plekken te smal voor de soort en worden omzoomd door opgaand wilgenbos. Op het oog is het rietveld in het binnendeel van de Schokkerplaat het meest geschikt voor nieuwe vestigingen. De verlandingszones in de ondiepe kommen van de eilanden zijn ook geschikt voor Porseleinhoentjes. Die werden echter niet waargenomen. Voor deze soorten zouden gerichte nachtbezoeken de trefkans hebben verhoogd. Deze vielen echter buiten de opdracht.

Biotoop van de enige territoriale Boompieper: een zeer schraal begroeide zandplaat aan de oostzijde van de Kamperplaat. (Albert de Jong)

6. Literatuur

van Groen, F.M. & Rondaan, S. 2009. Broedvogels van het Vossemeer. Inventarisatie 2009. Van der Goes & Groot Ecologisch Onderzoek- en Advies. G&G-rapport 2009-32.

Hellebrekers A.W. 2002. Inventarisatieperikelen: de Koekoek wordt zwaar overschat. SOVON-Nieuws 15(3): 16-17.

Sovon Vogelonderzoek Nederland 2018. *Vogelatlas van Nederland. Broedvogels wintervogels en 40 jaar verandering*. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.

van Kleunen A., Foppen R. & van Turnhout C. 2017. Basisrapport voor de Rode Lijst Vogels 2016 volgens Nederlandse en IUCN-criteria. Sovon-rapport 2017/34. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

van Rijn, S, van den Berg, A., de Boer, P., Dekker, J., Deuzeman, S., van Straalen, D. & Kleefstra, R. 2019. Broedende Zeearenden in Nederland in 2006-2018. *Limosa* 92: 3-15.

de Roder, F. & van Wijhe, E. 2005. De broedvogels van de natuurontwikkelingsgebieden in de IJsselmonding in 1998 – 2004. *Vogels in Overijssel* 4: 25-38.

Vergeer J.W., van Dijk A.J., Boele A., van Bruggen J. & Hustings F. 2016. Handleiding Sovon broedvogelonderzoek: Broedvogel Monitoring Project en Kolonievogels. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Uit deze PDF zijn de stippenkaarten verwijderd. Voor aanvullende gegevens kunt u contact opnemen met Vincent de Boer (vincent.deboer@sovon.nl)

In opdracht van:

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Postbus 6521
6503 GA Nijmegen
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 7 410 410

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

